

35 ๓๕
๑๑๑

ยพด 14-4110K-91

อภิรดี แอ้โส และอริราชย์ นันขันตี. 2562. “แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูพืชไร่
ข้าวพืชภาคและบุญเสียดำหัว : กรณีศึกษาชุมชนข้าโอกาสบ้านหลักศิลา ต.พระกลางทุ่ง
อ.ธาตุพนม จ.นครพนม” ใน วารสารวิถีสังคมมนุษย์. ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน.
หน้า 1-27.

แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูพิธีถวายข้าวพืชภาค
และบุญเสี้ยค่าหัว : กรณีศึกษาชุมชนข้าวโอกาส
บ้านหลักศิลา ต.พระกลางทุ่ง อ.ธาตุพนม จ.นครพนม
Conservation and restoration approach
Tha Wauy Khow Phij Ja Phak Rits and
Boon Sea Kha Hui : Case study Kha O Kat community
Ban Lak Si La, Phra Klang Thung, That Phanom,
Nakhon Phanom

อภิรดี แซ่โส¹

Aphiradi Khaeso

อธิราชย์ นันขันตี²

Athirach Nankhantee

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม

² อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนข้าโอกาส 2) เพื่อศึกษาสถานภาพวิถีถวายเป็นวิถีชีวิตและบุญเสียดำหัวในปัจจุบันและ 3) เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟู โดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ กรณีศึกษา ชุมชนข้าโอกาสบ้านหลักศิลา ต.พระกลางทุ่ง อ.ธาตุพนม จ.นครพนม

ผลการศึกษาพบว่า 1. ชุมชนข้าโอกาสบ้านหลักศิลามีความเป็นมาจากการย้ายถิ่นฐานของบรรพบุรุษข้าโอกาสพระธาตุพนมมาตั้งบ้านหลักศิลา ปัจจุบันยังคงปฏิบัติและยึดถือฮีตคองข้าโอกาส และถ่ายทอดให้กับลูกหลานข้าโอกาสต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน 2. สถานภาพวิถีถวายเป็นวิถีชีวิตและบุญเสียดำหัวที่เปลี่ยนแปลง คือ การเสียดำหัวในจำนวนที่มากขึ้น ตามฐานะทางเศรษฐกิจ และตามโอกาสที่สะดวก เกิดอคติความเชื่อแบบใหม่ๆ ต่อบรรพบุรุษ เช่น ความเชื่อ ลูกพระธาตุ เกิดจากการมาบนบานขอลูกของคนที่มียูกยาก และคนที่มาเวียนเทียนรอบองค์พระธาตุต่อเนื่อง เป็นเวลา 7 ปี มีความเชื่อเรื่องพญานาค 3. แนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟู คือ การค้นคว้าวิจัย การปลูกจิตสำนึก สร้างองค์ความรู้ ถ่ายทอด สร้างเครือข่าย เสริมสร้างศักยภาพปราชญ์ท้องถิ่น และการร่วมมือกันทุกภาคส่วน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลพระกลางทุ่ง มหาวิทยาลัยนครพนม วัดโรงเรียน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ท้องถิ่น เยาวชน ได้ร่วมมือกันขับเคลื่อนให้เกิดเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ : ข้าโอกาส, ถวายพิชภาค, บุญเสียดำหัว

Abstract

This research aims to: 1) study history Kha O Kat community 2) study status Tha Wauy Khow Phij Ja Phak Rits and Boon Sea Kha Huiand 3) study conservation and rehabilitation Hui. By qualitative research. Case study Kha O Kat community Ban Lak Si La, Phra Klang Thung, That Phanom, Nakhon Phanom.

The study indicated that 1. There is a history of Kha O Kat Ban Lak Si La community the origin of the migration of my ancestors to Phra That Phanom. At present, also follow the conservative and relayed to the children continue to the present. 2. The status Tha Wauy Khow Phij Ja Phak Rits and

Boon Sea Kha Hui it is a waste of money in more. According to the economic situation and by chance. The new faith beliefs for the Phra That Phanom, such as the faith of the relics of the coming to beg for children of people with difficult children. And people who circled the relics continuously for 7 years, the belief of the serpent. 3. The guideline for conservation and restoration is research. Consciousness Create a knowledge network. Strengthen the local philosopher and cooperation in all sectors, such as the administration of the district. Schools, community leaders, local scholars, young people have collaborated to bring concrete.

Keywords: Caretaker of Measure, Agricultural Products Give Rits, Boon Sea Kha Hui

1. บทนำ

พิธีถวายข้าวพืชมงคลและบุญเสียด่าง เป็นธรรมเนียมโบราณของชุมชนข้าโอกาส วัดพระธาตุพนม ได้ยึดถือปฏิบัติต่อเนื่องมายาวนาน เป็นพิธีกรรมเฉพาะกลุ่ม คำว่า ข้าโอกาสพระธาตุพนม หมายถึงกลุ่มคนที่สืบทอดความเชื่อว่าการบูชาได้รับการอุทิศจาก กษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้างโดยมอบหมายหน้าที่ให้เป็นผู้รับใช้พระสงฆ์และดูแลพระธาตุพนม ตามคติความเชื่อเรื่องพระธาตุ (มาลินี กลางประพันธ์, 2555, หน้า 5) คนกลุ่มนี้จะเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดไปโดยตลอด แม้ว่าสมรสกันมีลูกหลานออกมา บุตรธิดาก็ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดเช่นเดิม และในขณะเดียวกันคนกลุ่มที่เป็นข้าโอกาสนี้ก็ขาดจากอำนาจของรัฐ นั่นคือ รัฐ จะเกณฑ์แรงงานมารับใช้รัฐหรือเจ้านายไม่ได้(ธวัช ปุณโณทก, 2530, หน้า 153-157) ชาวลาวเรียกผู้นำข้าโอกาสว่า บั้งจุ่ม ทำหน้าที่ผู้ถืออัญญาแจพระธาตุพนมอาศัยที่บ้านท่าหลังและบ้านท่าเทิง ไกล่ชายแดนเวียงจันทน์ (สุทธิดา ต้นเลิศ, 2558, หน้า 36) ตำนานอุรังคธาตุ กล่าวถึงการถวายข้าโอกาสขอพระยาสุเมตตธรรมวงศาผู้ครองเมืองมรุกขนคร ได้ทรงเลื่อมใสในองค์พระธาตุพนม ได้แต่งตั้งข้าราชการ จำนวน 3,000 คนเป็นข้าโอกาส (พระธรรมราชาวัตร, 2551, หน้า 95-96)

พ.ศ. 2082 สมัยพระเจ้าโพธิสารราช กษัตริย์อาณาจักรล้านช้าง หลวงพระบาง (เชียงใหม่) ได้เสด็จลงมาบูรณะวัดพระธาตุพนมที่ศรีรามองให้สวยงาม สร้างวิหารหลวง

มุงหลังคาด้วยตะกั่วทั้งหลัง สร้างหอพระแก้วเพิ่มเติม ก่อนเสด็จกลับ ได้ทรงจัดระเบียบ ข้าโอกาส เนื่องจากข้าโอกาสในรุ่นก่อนเสียชีวิตหรือมีการอพยพไปอยู่ถิ่นอื่น ทำให้ไม่สะดวกต่อการปฏิบัติต่อองค์พระธาตุพนม จึงได้รวบรวมเพิ่มเติมให้ครบ 3,000 คน ให้มีหน้าที่อุปฐากองค์พระธาตุพนมดังเช่นเดิม (ทศพล อาจหาญ, 2542, หน้า 23) เขตที่อยู่อาศัยของชุมชนข้าโอกาส มี อาณาเขตทิศตะวันออก ฝั่งขวาแม่น้ำโขง ตามลำเซบั้งไฟ ประเทศลาว บ้านสะตือ บ้านนาวง บ้านตาลเทิง บ้านผักเผือ บ้านดงโน บ้านดงนอกทิศตะวันตก ถึงเขตอำเภอนาแก จังหวัดนครพนมทิศเหนือ เขตห้วยบังฮวก ตำบลดอนนาหงส์ อำเภธาตุพนมทิศใต้ ถึงเขตอำเภอน้ำโพนใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร(พระธรรมราชา นูวัตร, 2551, หน้า 109) พ.ศ. 2157 นอกจากนั้นยังพบหลักฐานจารึกในบริเวณวัดพระธาตุพนม กล่าวถึงการถวายข้าโอกาสของ พระเจ้านครหลวงพิชิตราชธานีศรีโคตรบูร เจ้าเมืองศรีโคตรบูรบุรี ได้มาปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนม ปรากฏข้อความใน จารึกพระธาตุพนม 2 ดังนี้

“...สักราช 976 ปี กายยี่เดือน 5 ขึ้น 5 ค่ำวันที่ 5... พระเป็นเจ้าพระยานครหลวงพิชิตราชธานี...เป็นประธานแก่เจ้าพระยาเสนามนตรีทั้งหลาย มีประสาทศรีธา... จึงมาเลิกยกแบ่งดินพระมหาธาตุเจ้า และถือชะทายาคาธาตุดั้ง 4 ด้าน กับทั้งหอข้าวพระและแท่นบูชา...ประการหนึ่ง ข้าโอกาสหยาดทานเขตแดนดินดินไธนา น้ำ หนอง กองปลา ที่ได้ อันแต่พระยาสามินทรราชให้ไว้เป็นอนุการะแก่พระมหาธาตุพนมเจ้าตั้งเก่า ไผอย่าถกอย่าถอน มิผู้ใดโลภะตัณหามาก หากยังมาถกมาถอนดินตอนไธนาบ้านเมือง น้ำหนองกองปลา ผุ่งนั้นออก อปายะคมะนียะให้เถิ่นแก่งมัน...” (ธวัชปุ่นโณทก. 2530, หน้า 130)

ครั้นเมื่ออีสานตกอยู่ได้ปกครองของพระราชาอาณาจักรไทยเมื่อ พ.ศ.2322 เป็นต้นมาประชาชนที่เป็นข้าโอกาสก็ยังทำหน้าที่รักษาดูแลพระธาตุพนมเหมือนเดิม พระมหากษัตริย์ไทยและเจ้าเมืองใกล้เคียงได้แก่ เมืองมุกดาหาร เมืองนครพนม ก็ได้เกณฑ์ประชาชนเหล่านั้นมาเป็นพลเมืองของตนเพราะเชื่อว่าเป็นสมบัติของพระธาตุพนมแล้ว หากเจ้าเมืองใดกล้าเกณฑ์ไพร่พลข้าโอกาสเหล่านั้น เทพประจำพระธาตุพนมอาจจะทำให้เจ้าเมืองตายได้โดยฉับพลัน ฉะนั้นพื้นที่อำเภอธาตุพนมและบริเวณใกล้เคียงจึงไม่มีเจ้าเมืองปกครอง

ในปัจจุบันพิธีกรรมการเสียค่าหัวได้ปรับเปลี่ยนเป็นงานกุศล นั่นคือการนำสิ่งของพืช ผลไม้อันได้จากที่ดินที่เชื่อว่าเคยเป็น “นาจังหัน” ของวัดพระธาตุพนม (พระเจ้าแผ่นดินล้านช้างได้ประกาศยกเรือกสวนไร่นาเหล่านั้นเป็นนาจังหันของวัดพระธาตุพนม) มาถวายวัดพร้อมกับทรัพย์สินเงินทองเครื่องไทยทานโดยทั่วไปเหมือนกับทำบุญทอดกฐินสามัคคี แต่มีพิธีกรรมหลายขั้นตอนอันแสดงถึงการเสียค่าหัวสมัยที่ทาสโอกาสได้กระทำพิธีในสมัยอดีตประชาชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในละแวกวัดพระธาตุพนมปัจจุบัน (คืออำเภอรธาตุพนม และอำเภอนาแกบางส่วน) มีฐานะเป็นประชาชนชาวไทยทั่วไป แต่ทุกคนมีความเชื่อที่ได้รับรู้สืบทอดต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งว่า เขาเป็นบุตรหลานของข้าโอกาสที่มีหน้าที่ดูแลและปฏิบัติสงฆ์วัดพระธาตุพนมและรับใช้อุปถัมภ์ภรรยาภักตทหารแก่พระสงฆ์ที่จำวัดอยู่ในวัด แม้ว่าหน้าที่ของโอกาสเหล่านั้นได้หมดไปหลายชั่วอายุแล้วก็ตาม ชาวบ้านเหล่านั้นยังเชื่อมั่นในพิธีกรรม “เสียค่าหัว” หากละเว้นไม่ได้กระทำการพิธีดังกล่าว เชื่อว่าตนเองและครอบครัวจะประสบภัยพิบัติ หรือไม่เจริญในหน้าที่การงานฉะนั้น พวกเขาต้องกระทำพิธีเสียค่าหัวประจำปี

ชุมชนข้าโอกาสในปัจจุบันได้ขยายตัวสร้างบ้านเรือนรอบๆ องค์พระธาตุพนม เกิดเป็นชุมชนในอำเภอรธาตุพนม เช่น ชุมชนบ้านน้ำก่ำ ชุมชนบ้านธาตุน้อยศรีบุญเรือง ชุมชนบ้านหนองหอย ชุมชนบ้านหลักศิลา ชุมชนบ้านแสนพัน ฯ ซึ่งชุมชนเหล่านี้ยังคงสืบทอดพิธีกรรมถวายพืชภาคและบุญเสียค่าหัว ต่างยุคสมัยและการเข้ามาของของวัฒนธรรมต่างๆ ส่งผลให้พิธีดั้งเดิมของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไป คณะผู้วิจัยเห็นว่า ควรหาแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพิธีถวายข้าวพืชภาคและบุญเสียค่าหัว เพื่อให้เกิดการสืบทอดให้เกิดความยั่งยืนและเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนต่อไป

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนข้าโอกาสบ้านหลักศิลา ต.พระกลางทุ่ง อ.ธาตุพนม จ.นครพนม
2. เพื่อศึกษาพิธีถวายข้าวพืชภาคและบุญเสียค่าหัวในปัจจุบัน
3. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูพิธีถวายข้าวพืชภาคและบุญเสียค่าหัว

3. กรอบความคิด

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่/หน้าที่นิยม (Structural Function theory)

โครงสร้างหน้าที่มีใจความสำคัญว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทฤษฎีมองว่าสังคมอยู่กันอย่างมีระบบในแต่ละระบบจะมีระบบย่อยซึ่งทำหน้าที่ของตนตามที่ได้รับมอบหมาย มีการปรับตัวเองตลอดเวลาเพื่อเกิดความสมดุล ระบบมีการเปลี่ยนแปลงเกิดจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกมากระทำระบบจะรักษาให้เกิดความสมดุล (สัญญา สัญญา วิวัฒน์, 2550) การศึกษาบทบาทของศาสนาและพิธีกรรมที่มีต่อสังคมมนุษย์ตามกรอบแนวคิด นี้จะให้ความสำคัญที่ระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคมข้อเสนอที่ว่าศาสนาเป็นระบบสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สร้างความเป็นปึกแผ่นในสังคมรักษาและดำรงไว้ซึ่งโครงสร้างของสังคมที่จะต้องปรับเปลี่ยนอยู่เสมอเป็นที่น่าสนใจมาก

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

มนุษย์ไม่สามารถอยู่เพียงลำพังได้จึงมีการรวมกลุ่มกันเป็นสังคมเพื่อคนในสังคมจะได้มีการปฏิสัมพันธ์กันในขณะเดียวกันก็มีการติดต่อกับคนในสังคมภายนอกหรือสังคมอื่นซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมนั้นระบบความเชื่อและศาสนาเป็นระบบทางสังคมระบบหนึ่งซึ่งย่อมจะต้องมีความสัมพันธ์กับระบบอื่นๆในสังคมเช่นระบบการเมือง ระบบเศรษฐกิจ ระบบความเชื่อศาสนาระบบหนึ่งอาจปรับตัวให้ผสมผสานกลมกลืนกับระบบความเชื่อศาสนาระบบอื่นๆที่มีอยู่ในสังคมนั้นๆสังคมกับประเพณีความเชื่อมีความสัมพันธ์กันเมื่อสิ่งหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงจึงส่งผลกระทบต่อสิ่งหนึ่งเสมอปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง คือ การเปลี่ยนแปลงจากภายใน (Endogenous change) เช่นวิธีการประดิษฐ์คิดค้นวิธีการผลิตใหม่ๆและ การเปลี่ยนแปลงจากภายนอก (Exogenous change) เช่นการรับเทคโนโลยีจากภายนอกการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก(สัญญา สัญญา วิวัฒน์, 2550)

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขั้นตอนดังนี้

1. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยทบทวนเอกสารงานวิจัยต่างๆ ดังนี้

1) เอกสาร ตำรา วารสาร และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนข้าโอกาส และพิพิธธายข้าวพิษภาคและบุญเสียดำหัว

2) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยศึกษาจากวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนข้าโอกาส และพิธีถวายข้าว พิษภาคและบุญเสียค่าหัว

2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Studies)

1) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกโดยสัมภาษณ์ ผู้อาวุโส ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และประชาชนชาวบ้านหลักศิลา การสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์โดยผู้เก็บข้อมูล หรือผู้สัมภาษณ์จะต้องพูดคุยซักถาม หรือสนทนากับผู้ตอบหรือผู้ให้ข้อมูลตามข้อคำถามที่กำหนดไว้ในการสัมภาษณ์

2) การสนทนากลุ่ม เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการ เชิญผู้ที่เกี่ยวข้อง มาร่วมสนทนา เพื่อศึกษาปัญหา สถานภาพพิธีถวายข้าวพิษภาคและบุญเสียค่าหัวในปัจจุบัน และหาแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟู สืบทอด อย่างยั่งยืน

ขอบเขตการวิจัย

พื้นที่ในการศึกษา

บ้านหลักศิลา ต.พระกลางทุ่ง อ.ธาตุพนม จ.นครพนม

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

เลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจงดังนี้

1) ผู้อาวุโส ปราชญ์ท้องถิ่น เป็นผู้ที่มีความรู้ด้านความเชื่อและพิธีกรรมข้าโอกาส พระธาตุพนมเป็นอย่างดี มีประสบการณ์ในการเข้าร่วมในพิธีกรรม จำนวน 20 คน

2) ผู้นำชุมชนเป็นผู้มีประสบการณ์ในพิธีกรรม และนำชาวบ้านเข้าร่วมในพิธีกรรมในปัจจุบัน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจำนวน 5 คน

3) พระภิกษุ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์และพาชาวบ้านเข้าร่วมในพิธีกรรมและพากล่าวคำถวายข้าวพิษภาค จำนวน 5 รูป

4) เยาวชนในชุมชน เป็นกลุ่มนักเรียน นักศึกษาในชุมชนที่สนใจ สืบทอด ประเพณีของกลุ่มข้าโอกาสในชุมชน และมีประสบการณ์ในการเข้าร่วมพิธีกรรม จำนวน 10 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์ มีโครงสร้างเนื้อหา ประกอบด้วย 4 ส่วน คือ 1) ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ประกอบด้วยชื่อ-สกุล ที่อยู่ การศึกษาอาชีพ 2) ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนข้าโอกาส สภาพทั่วไปด้านสังคมวัฒนธรรม 3) ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีถวายข้าวพิษภาคและบุญเสียค่าหัว เช่น วัน เวลา วัสดุ อุปกรณ์ บทสวด ขั้นตอน 4) ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูพิธีถวายข้าวพิษภาคและบุญเสียค่าหัว

2. แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม โดยการเชิญทุกภาคส่วน เช่น ผู้นำชุมชน ประชาชน ท้องถิ่น ผู้นำพิธีกรรม เจ้าหน้าที่วัฒนธรรมตำบล ครู นักเรียน นักวิชาการจากมหาวิทยาลัย นครพนม เพื่อร่วมกันเสนอแนะ หาแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูพิธีถวายข้าวพืชภาคและบุญเสียดำหัว

การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลโดยใช้ การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ได้แก่ ตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ มีความตรงกันหรือไม่ ตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัยว่าข้อมูลเหมือนหรือแตกต่างกัน และตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี หากได้ข้อค้นพบที่เหมือนกันแสดงว่าข้อมูลที่ได้มา มีความถูกต้อง โดยผู้เชี่ยวชาญ ตรวจสอบจำนวน 3 คน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้วิเคราะห์หาคติความเชื่อ พิธีกรรมถวายข้าวพืชภาค และบุญเสียดำหัววิเคราะห์ทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูพิธีถวายข้าวพืชภาคและบุญเสียดำหัว โดยแยกประเภทของข้อมูลตามหมวดหมู่ต่างๆตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดในการศึกษานำข้อมูลมาตีความวิเคราะห์เนื้อหาโดยมุ่งพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

5. ผลการวิจัย

1. ประวัติชุมชนข้าโองาสบ้านหลักศิลาต.พระกลางทุ่ง อ.ธาตุพนม จ.นครพนม ข้าโองาส หรือ เลกวัด หมายถึง ผู้มีศรัทธาต่อศาสนาได้อุทิศข้าทาสา ให้ไปรับใช้พระภิกษุสงฆ์ในวัดเรียกว่า ข้าโองาส หรือ ข้าพระโยมสงฆ์ คนกลุ่มนี้จะเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดไปโดยตลอด แม้ว่าสมรสกันมีลูกหลานออกมา บุตรธิดาก็ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของวัด เช่นเดิม และในขณะที่เดียวกันคนกลุ่มนี้ รัฐ จะเกณฑ์แรงงานมารับใช้รัฐหรือเจ้านายไม่ได้ (ธวัช ปุณโณทก, 2530, หน้า 153-157) ก่อนวัฒนธรรมล้านช้างนั้นพบหลักฐานเกี่ยวกับข้าโองาส ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการกัลปนา เดิม เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของพราหมณ์ที่ถวายข้าคนสำหรับดูแลทวารลัยหรือวิหารที่สร้างถวายเป็นที่ประทับของเทพเจ้าต่อมาพระสงฆ์ฝ่ายมหายานได้อาแบบอย่างบ้างจากนั้นพระสงฆ์ฝ่ายทิณยานก็เอาอย่างมหายานอีกทอดหนึ่งพฤติกรรมการกัลปนาปรากฏหลักฐานอย่างน้อยในพุทธศตวรรษที่ 3 สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พ.ศ.236-237 ดังมีข้อความจารึกลงบนศิลาตามส่วนประกอบต่างๆ บริเวณสลูบสาญจีซึ่งสร้างขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชจารึกเหล่านั้นเป็นชื่อของผู้มีจิตศรัทธาซึ่งบริจาคเงินหรือบริจาคศิลาเพื่อใช้ประกอบเป็นส่วนต่างๆของสลูบโดยจารึกชื่อตนเองหรือชื่อสกุลเพื่อเป็นสักขีพยานการประกอบกุศล

เมื่ออารยธรรมอินเดียได้เข้ามามีอิทธิพลในภูมิภาค ทำให้ผู้คนได้นำเอาแนวคิดนี้มาปฏิบัติสืบทอด โดยในประเทศไทยพบศิลาจารึกที่มีการกล่าวนำตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 ในสมัยอาณาจักรเจนละเช่นจารึกเขารัง พ.ศ.1182 พบที่เขารังอำเภอ อรัญประเทศจังหวัดสระแก้วกล่าวถึงผู้มีตำแหน่งสินาหุถวยสิ่งต่างๆให้แก่วิหารอันประกอบด้วยข้าทาสซึ่งมีทั้งเด็กและผู้ใหญ่รวมถึงสวนหมากสวนมะพร้าวสัตว์และข้าวของต่างๆ ต่อมาในสมัยพระนครเช่นจารึกสติกก้อกธม 2 สร้างขึ้นเมื่อมหาศักราช 974 (พ.ศ. 1595) แสดงให้เห็นว่า ข้าโอกาสเป็นการกล่าวนำประเภท “คน” เพื่อดูแลรักษา ศาสนสถานต่างๆ และได้รับอารยธรรมมาจากประเทศอินเดีย

การอุทิศข้าโอกาสในวัฒนธรรมล้านช้าง ปรากฏหลักฐานอย่างแพร่หลายในพุทธศตวรรษที่ 21 จากหลักฐานที่พบในบริเวณแอ่งสกลนคร อาทิ จารึกวัดจอมมณี จังหวัดหนองคาย (พ.ศ. 2096) จารึกวัดศรีคุณเมืองจังหวัดหนองคาย (พ.ศ. 2103) จารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู (พ.ศ.2105)

ชุมชนข้าโอกาสพระธาตุพนม

จาก ตำนานอุรังคธาตุ กล่าวถึงการถวายข้าโอกาสขอพระยาสุมิตตธรรมวงศา ผู้ครองเมืองมรุกขนคร ได้ทรงเลื่อมใสในองค์พระธาตุพนม ได้แต่งตั้งข้าราชการ จำนวน 3,000 คน เป็นข้าโอกาส มีความว่า

“... พระยาสุมิตตธรรมวงศา จึงตรัสแต่พรเทวอำมาตย์ให้ไปบอกกล่าวแก่คนทั้งหลายว่า บุคคลเหล่าใดยังพอใจในการพระราชศรัทธาเราจงให้รับราชการเป็นข้าอุปฐากพระมหาธาตุเจ้า เราจะอภัยโทษเว้นเสียจากราชการบ้านเมือง และเราจะมอบที่ดิน ไร่นา ทองคำ เสื้อผ้า เครื่องใช้ในการงาน เป็นต้นว่า มีด พริก จอบ เสียม ขวานเล็ก ขวานใหญ่ ควายคู่หนึ่ง เทียนเล่มหนึ่ง เรือลำหนึ่ง ให้เขาเหล่านั้นหาลูกเมีย ญาติพี่น้องวงศ์วาน เข้ามาตั้งบ้านสร้างเมืองอยู่นั้น...”

ในราว พ.ศ. 2082 สมัยพระเจ้าโพธิสารราช กษัตริย์อาณาจักรล้านช้าง หลวงพระบาง (เชียงใหม่) ได้เสด็จลงมาบูรณะวัดพระธาตุพนมที่เศร้างหมองให้สวยงาม สร้างวิหารหลวงหลังคาด้วยตะกั่วทั้งหลัง สร้างหอพระแก้วเพิ่มเติม ก่อนเสด็จกลับ ได้ทรงจัดระเบียบข้าโอกาส เนื่องจากข้าโอกาสในรุ่นก่อนเสียชีวิตหรือมีการอพยพไปอยู่ถิ่นอื่น ทำให้ไม่สะดวกต่อการปฏิบัติต่อองค์พระธาตุพนม จึงได้รวบรวมเพิ่มเติมให้ครบ 3,000 คน ให้มีหน้าที่อุปฐากองค์พระธาตุพนมดังเช่นเดิม (ทศพล อาจหาญ, 2542,

หน้า 23)

พ.ศ. 2157 พระเจ้านครหลวงพิชิตราชธานีศรีโคตรบูร เจ้าเมืองศรีโคตรบูรณ ได้มาปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนม ปรากฏข้อความใน จารึกพระธาตุพนม 2 ดังนี้

“...สักราช 976 ปีกาบยี่เดือน 5 ขึ้น 5 ค่ำวันที่ 5... พระเป็นเจ้าพระยานครหลวงพิชิตราชธานีศรีโคตรบองเจ้าเป็นประธานแก่เจ้าพระยาเสนามนตรีทั้งหลาย มีประสาทศรัทธา... จึงมาเลิกยกแปงตีนพระมหาธาตุเจ้าและถื่อชะทายคาคธาตู่ทั้ง 4 ด้าน กับทั้งหอข้าวพระและแท่นบูชา... ประการหนึ่ง ข้าโอกาสหยาดทานเขตแดนดินดินไฮ่นา น้ำ หนอง กองปลา ที่ได้ อันแต่พระยาสามินทรราชให้ไว้เป็นอุประการแก่พระมหาธาตุพนมเจ้าตั้งเก่า ไผ่อย่าถอย่าถอน ผิผู้ใดโลภะตัฎุหามาก หากยังมาถกมาถอนดินตอนไฮ่นาบ้านเมือง น้ำหนองกองปลา ผุ่งนั้นออก อปายะคะมะนิยะให้เถิ่นแก่มัน...”(ธวัชปุลณโณทก, 2530, หน้า 130)

ภาพที่ 1 จารึกพระธาตุพนม 2 กล่าวถึงการถวายข้าโอกาสวัดพระธาตุพนม ภาพจากฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) <http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/>

ครั้งเมื่ออีสานตกอยู่ใต้ปกครองของพระราชอาณาจักรไทยเมื่อ พ.ศ.2322 เป็นต้นมาประชาชนที่เป็นข้าโอกาสก็ยังคงทำหน้าที่รักษาดูแลพระธาตุพนมเหมือนเดิม พระมหากษัตริย์ไทยและเจ้าเมืองใกล้เคียงได้แก่ เมืองมุกดาหาร เมืองนครพนม ก็ได้ได้เกณฑ์

ประชาชนเหล่านั้นมาเป็นพลเมืองของตนเพราะเชื่อว่าเป็นสมบัติของพระธาตุพนมแล้ว หากเจ้าเมืองใดกล้าเกณฑ์ไพร่พลเข้าโอกาสเหล่านั้น เทพประจำพระธาตุพนมอาจจะทำให้เจ้าเมืองตายได้โดยฉับพลัน ฉะนั้นพื้นที่อำเภอธาตุพนมและบริเวณใกล้เคียงจึงไม่มีเจ้าเมืองปกครอง

เมื่อรัฐบาลไทยมีอำนาจเหนือหัวเมืองภาคอีสานและดินแดนในประเทศลาวทั้งหมด ได้ปกครองหัวเมืองภาคอีสานตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติมา คือ ระบบอาญาสี่ (เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ราชบุตร) และส่งส่วย อาทิ เงิน ทอง ผลเร็ว ผ้าขาว นอแรด งาช้าง ฯ ตามที่รัฐบาลกรุงเทพฯ กำหนดส่วนเข้าโอกาสวัดพระธาตุพนม นั้น รัฐบาลกรุงเทพฯ ยังยินยอมให้อยู่ในการดูแลของเจ้าเมืองนครพนมและเมืองมุกดาหาร โดยแต่งตั้งขุนนางมาควบคุมบริหาร เลกวัตเหล่านั้น ต่อมาเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์สมัยรัชกาลที่ 3 มีการกวาดต้อนผู้คนในภาคอีสาน พลัดที่นาคลาที่อยู่ แยกฉานชานเซ็นกันเกือบทุกหัวเมือง ครั้นเมื่อบ้านเมืองสงบเรียบร้อย รัฐบาลกรุงเทพฯ ได้จัดระเบียบบ้านเมืองในภาคอีสานโดยจัดตั้งบ้านเมืองแต่งตั้งเจ้าเมือง และเกลี้ยกล่อมผู้คนที่แตกตื่นอพยพหนีไปให้กลับมาตั้งภูมิลำเนาในหัวเมืองภาคอีสาน การปกครองหัวเมืองในภาคอีสานสมัยรัชกาลที่ 3 จึงอยู่ในสภาวะหละหลวมไม่เคร่งครัดมากนัก เลกวัต (เข้าโอกาสวัดพระธาตุพนม) จำนวนมากได้หลบหนีชานเซ็นไปในครั้งสงครามกบฏเจ้าอนุวงศ์ด้วย

พ.ศ. 2402 (สมัยรัชกาลที่ 4) พระยายมราช (แก้ว สิงหนเสนี) แม่กองสักเลก ได้สักเลกกองเข้าพระเจดีย์พระธาตุพนม (กองเข้าโอกาส) มีชายฉกรรจ์ 1,540 คน ได้รับการยกส่วย (คือยังให้เป็นเลกวัตหรือเข้าโอกาสตามเดิม) นายกองเข้าโอกาสพระธาตุพนมชื่อ ท้าวอุปละ พ.ศ.2417 (สมัยรัชกาลที่ 5) นายกองเข้าโอกาสมีราชทินนามว่า “พระพิทักษ์เจดีย์” (ท้าวถง) พระยายมราชจึงสักเลกเข้าโอกาสวัดธาตุพนม ให้อยู่กองสักเลกวัตตามกฎหมายของไทย โดยไม่ต้องเสียค่าส่วยประจำปี แต่มีหน้าที่รักษาซ่อมแซมปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม และปรนนิบัติจัดภัตตาหารถวายแก่พระสงฆ์ในวัดพระธาตุพนมทั้งหมด โดยให้ท้าวอุปละ (มุง) และกรรมการบ้านธาตุพนม ควบคุมดูแลกองเข้าโอกาสวัดพระธาตุพนม (เลกวัต) ท้าวอุปละ (มุง) นายกองเข้าโอกาสได้ควบคุมท้าวเพี้ยและเข้าโอกาสบ้านธาตุพนม จัดหาข้าว อาหาร ถวายแด่พระสงฆ์และเสียเงินค่าส่วยถวายวัดประจำปี (เรียกว่า เสียเงินค่าหัว) บำรุงซ่อมแซมวัดตามธรรมเนียมที่ได้ยึดถือปฏิบัติกันมาแต่ครั้งอดีต

พ.ศ.2425 นายเอเจียน แอมอนิเย นักวิชาการฝรั่งเศสได้เดินทางมาถึงหมู่บ้านธาตุพนมระหว่าง วันที่ 13-17 มกราคม พ.ศ.2425 ได้บันทึกเรื่องราวนายกองเข้าโอกาสวัดพระธาตุพนมดังนี้

“...ความจริงก็คือว่า ประชาชนในถิ่นอารยธรรมแห่งนี้ (หมู่บ้านธาตุพนม) ทุกคนที่ดูแลรักษาพระธาตุพนมนั้นอยู่ใต้คำสั่งของขุนนาง 2 คน (1) หลวงพิทักษ์เจดีย์ เป็นหัวหน้าสำคัญ ซึ่งขึ้นกับ เจ้าเมืองละคอน (นครพนม) (2) หลวงภูษารัตน์ ปลัดกลาง ซึ่งขึ้นอยู่เจ้าเมืองบางมุก (มุกดาหาร) ยศศักดิ์ของขุนนางท้องถิ่นทั้งสองนี้ ตกทอดต่อไปหาคนในครอบครัวเดียวกันได้...พวกคนที่มีหน้าที่เฝ้าดูแลรักษาวิหาร (พระธาตุพนม) นั้นมีประมาณ 2,000 คน ดังได้กล่าวมาแล้ว ทำกิจวัตรตามพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์สยาม(ทุกคน) ไม่เสียค่าภาษีอากร ชาย 5 คนมีหน้าที่เฝ้า (ยาม) ดูแลวิหารประมาณคนละ 5 วัน (คนอื่นๆ) ซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ส่วนที่ชำรุดทรุดโทรม (อีกพวกหนึ่งมีหน้าที่) สักการบูชาพระธาตุทุกวันด้วย(จัดถวาย)น้ำและภัตตาหาร เหมือนกับการบวงสรวงเทวดาอารักษ์คณะมโหรีสยามได้บรรเลงเพลงให้เกียรติแก่พระธาตุในต้นเดือนและกลางเดือน ของทุกๆ เดือน...”

ตามระเบียบแบบแผนตัวเลขข้าโอกาสวัดพระธาตุพนม หากอยู่ในบังคับบัญชาของพระพิทักษ์เจดีย์ (แก่น) นายกอง ก็ถูกเรียกเก็บเงินส่วยประจำปี เรียกว่า เสียเงินค่าหัว และข้าวถัง (ร้อยชั่งสิบ) เรียกว่า ข้าวพิชภาค แก่นนายกองเช่นเดียวกัน ฉะนั้นพระพิทักษ์เจดีย์ (แก่น) นายกองจึงพยายามเรียกร้องตัวเลขข้าโอกาสที่ไปรับราชการขึ้นกับหัวเมืองดังกล่าวกลับคืนมาเพราะตัวเลขข้าโอกาสฯ นั้นคือผลประโยชน์มหาศาล ในฐานะส่วนตัวของตัวเลขข้าโอกาสฯ นั้นพอใจทำราชการกับเจ้าเมืองเพราะต้องเสียเงินส่วยประจำปี ข้าวถัง เช่นเดียวกัน มิต้องถูกเกณฑ์ อิฐ ปูน ทองคำเปลว น้ำรั้ก และแรงงาน ในการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพระนมในบางปีอีกด้วย

พ.ศ. 2448 มีประกาศใช้ พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 โดยกำหนดให้ไพร่ที่มีอายุ 18-20 ปี ต้องเข้ารับการศึกษาเลือกเป็นทหารทุกคนในแต่ละปีคนที่ได้รับการคัดเลือกต้องเข้ารับราชการเป็นทหารในกองประจำการ มีกำหนด 2 ปี จึงปลดเป็นกองหนุน จึงถือได้ว่าปีดังกล่าวเป็นปีที่มีการเปลี่ยนแปลงไพร่ให้เป็นคนสามัญข้าโอกาสที่ถูกกัลปนาต้องพ้นจากการเป็นข้าพระโยมสงฆ์ทำให้ไม่เหลือสิทธิพิเศษใดในการยกเว้นการรับใช้ราชการเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้การกัลปนาคนเพื่อเป็นข้าพระหมดไปด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามการกัลปนาก็ยังคงมีการปฏิบัติต่อเนื่องตลอดมาในสังคมไทยเพราะยังพบว่ามีการถวายข้าวของเครื่องใช้แก่วัดและพระสงฆ์จนกระทั่งปัจจุบัน

พ.ศ. 2449 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ตรวจราชการที่บริเวณธาตุพนม พระองค์ได้ทอดพระเนตรเมืองเรณูนครและบ้านธาตุพนม ต่อมากระทรวงมหาดไทยได้ปรับปรุงการปกครองในภาคอีสานอีกให้ยุบเลิกบริเวณลงเป็นเมืองทั้งหมดคงให้มีเพียงมณฑล เมื่ออำเภอ, ตำบลและหมู่บ้าน ตำบลธาตุพนมเคยมีฐานะเป็นกองมาก่อนซึ่งมีข้าโอกาสหรือข้าพระธาตุที่เคยได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียส่วย แต่ต้องถูกเกณฑ์ให้มีหน้าที่ดูแลซ่อมแซมปฏิสังขรณ์และถูกกฎเกณฑ์ อิฐ, กรวด, ทราย, ต่อมาได้ถูกยุบลงเป็นตำบลขึ้นกับเมืองนครพนม

ภาพที่ 2 ภาพโบราณของกลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมถวายข้าวพีชภาค สมัยกรมพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จบริเวณพระธาตุพนม ภาพจาก หอจดหมายเหตุ กรมศิลปากร

ชุมชนข้าโอกาสบ้านหลักศิลาตำบลพระกลางทุ่ง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนมในปัจจุบัน มีระยะทางห่างจากพระธาตุพนม 4 กิโลเมตร เกิดเป็นชุมชนขึ้นจากการขยายพื้นที่ทำมาหากินของข้าโอกาสในบริเวณพระธาตุพนมเดิม ในอดีตบริเวณแห่งนี้เป็นปรากรที่ไม่มีใครอาศัยอยู่เลยต่อมามีพระครูคงศรีรูปหนึ่งชื่อพระอาจารย์ไสได้มาปักกลด

เพื่อปฏิบัติธรรมบริเวณแห่งนี้และได้ดูตงครอบๆเห็นว่าภูมิประเทศดีเหมาะสำหรับในการจัดตั้งวัด ขึ้น มีชาวบ้านผ่านไปมากราบไว้เป็นประจำ ต่อมาชาวบ้าน 3 ครอบครัวได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่แถบนี้ คือครอบครัวของพ่อหลวงชนะ ไชยพร นายทวน ไชยพร (น้องชาย) เป็นข้าโอกาสจากบ้านธาตุพนม และนายเบญจา เขมราช พร้อมลูกหลานหลายครอบครัวที่ย้ายมาจากพื้นที่ตำบลเรณูกลายเป็นหมู่บ้านขึ้นมา เมื่อปี พ.ศ. 2458 ได้จัดตั้งผู้ใหญ่ขึ้นชื่อ นายทอน ไชยพรและได้ตั้งชื่อบ้านชื่อ บ้านหินศิลา เพราะบริเวณแห่งนี้มีหินศิลาไหลขึ้นมาจากพื้นดินสูงประมาณ 70 ซม.ด้านหลังจารึกเป็นอักษรขอม ไว้พ.ศ.2472 พระอาจารย์โสภังค์วัดชื่อว่าวัดศิลามงคลและชาวบ้านได้เปลี่ยนชื่อบ้านหินศิลา มาเป็น บ้านหลักศิลาต่อมามีชาวบ้านเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2513 จึงแยกออกเป็น 2 หมู่บ้านคือบ้านหลักศิลาเหนือ และ บ้านหลักศิลาใต้ผู้ใหญ่บ้านหลักศิลาใต้คนแรกชื่อ นายพัน มิควาท บ้านหลักศิลาใต้

ชาวบ้านหลักศิลาสืบเชื้อสายมาจากข้าโอกาสพระธาตุพนม จะคอยดูแลรักษาองค์พระธาตุพนมสืบไป ลูกหลานที่เกิดใหม่จะเป็นข้าโอกาสสืบต่อเนื่องไป ในบุญเดือนสาม ของทุกปีจะต้องไปถวายข้าวพีชภาคและเสียดำหัว และจะทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในชีวิตและการงาน

2. ประเพณีถวายข้าวพีชภาคและบุญเสียดำหัวพระธาตุพนมในปัจจุบัน

จากการศึกษาข้อมูลพบว่า ชุมชนข้าโอกาสบ้านหลักศิลา มีการประกอบพิธีถวายข้าวพีชภาคและบุญเสียดำหัว เป็นประจำทุกปี ผู้วิจัยขอเสนอผลการศึกษาดังนี้

1. ความเชื่อและการสืบทอดข้าโอกาสบ้านหลักศิลา
2. พิธีถวายข้าวพีชภาคและบุญเสียดำหัว
3. การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

ความเชื่อและการสืบทอดข้าโอกาสบ้านหลักศิลา

ชาวบ้านหลักศิลาเชื่อว่าตนเองเป็นลูกหลานของบรรพบุรุษข้าโอกาสที่ได้รับพระราชโอรสจากกษัตริย์ล้านช้างในอดีต ถือเป็นหน้าที่สำคัญและมีความภาคภูมิใจที่ตนเองและต้องปฏิบัติทุกปี สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ “... ข้าโอกาสพระธาตุ ทุกปีสืไปเสียดำหัว เอ็ดนำพ่อแม่ มาแต่ก่อนก็ ว่า ได้ลูกหลานกะเป็นข้าพระธาตุ ”(ณรงค์ ชินวร, สัมภาษณ์)“... เมื่อถึง 8 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปี ในเวลาเย็น ชาวบ้านหลักศิลา รวมทั้งชาวบ้านอื่นๆ ที่สืบทอดข้าโอกาสมานั้น จะเดินทางไปถวายพีชภาคและเสียดำหัว...” (จันทร์ สุขโข,

สัมภาษณ์)“... ในสมัยอดีตนั้น ชาวข้าโอกาสหมู่บ้านไกลๆ อาทิ หมู่บ้านแถบจังหวัด สกลนคร บ้านแพง ท่าอุเทน จะเดินเท้ามา มีการทาบข้าวของ และสิ่งของจำเป็น เพื่อมา ค้างคืนในบริเวณวัดด้านทิศเหนือขององค์พระธาตุ และจะมีผู้นำในการพากล่าวถวายพิช ภาค....” (จันทร์ สุโข, สัมภาษณ์)

จากข้อความสัมภาษณ์สอดคล้องกับประวัติของชุมชนว่า เดิมมีบรรพบุรุษเป็น ข้าโอกาสพระธาตุพนม ได้ย้ายถิ่นฐานมาตั้งที่หมู่บ้านหลักศิลา จำนวน 2 ครอบครัวและ ททยอยเข้ามาอยู่ในชุมชน จึงยึดถือ ฮีตคองปฏิบัติของข้าโอกาสที่เคยปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา นอกจากนั้น ชุมชนข้าโอกาสบ้านหลักศิลา ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับ เจ้าเฮือนสาม รักษาพระธาตุพนม โดยมีความเชื่อว่า เจ้าเฮือนสาม คือผู้ที่ได้รับมอบหมายให้รักษาพระ ธาตุพนมและคอยควบคุมข้าโอกาสให้ปฏิบัติตามฮีตคองอย่างเคร่งครัด และดูแลสารทุกข์ สุกดิบ อาทิ ความเจ็บไข้ได้ป่วย การเดินทาง เป็นต้น

จากการศึกษาของ พิเชฐ สายพันธ์ (2542) กล่าวถึง ประวัติความเป็นมาของเจ้า เฮือน 3 พระองค์ จากการสัมภาษณ์นางเทียม เล่าว่า

“เจ้าเฮือน 3 พระองค์มีมาตั้งแต่สมัยสร้างธาตุ เมื่อสร้างธาตุเสร็จแล้ว เห็นก็ถามว่าใครจะรักษาองค์พระธาตุ ชุมลูก 3 คนอยู่ที่นั่นก็ขึ้นอาสารักษาพระ ธาตุ พอรับปากแล้วเจ้าคำเสนก็กระโดดลงมาตายทางทิศตะวันตก เจ้าโองกลาง กระโดดลงมาตายทางทิศเหนือ เจ้าโต่งกระโดดลงมาทางทิศตะวันออกแต่ไม่ตาย แล้ววิ่งมาตายที่บึงหัวแตก เป็นสระที่อยู่หน้าพระธาตุ เลยได้สร้างเป็นหอมเห คักดีไว้”

เช่นเดียวกับที่นางเทียมอีกท่านหนึ่งเล่าว่า

“เพิ่นอยู่คู่กับธาตุพนม ตั้งแต่พันกว่าปีมาแล้วเพิ่นมาเฝ้าพระธาตุพนม แต่ก่อนเป็นเทวดา ทุกปีต้องทำพิธีเลี้ยงเพิ่นทั้ง 3 องค์ตอนนี้อยู่ฝั่งโขง จึงต้องไป เลี้ยงผิอยู่ฝั่งของวันนึ่งคือว่าเป็นผีจึงมาอยู่ที่นี่ไม่ได้ ถ้าคนกลุ่มนี้ล้มหายตายจาก ไป จะไปสิงคนอื่นให้ไม่สบาย ต้องรับเป็นนางเทียมต่อ นุ่งซิ่นแดง เสื้อแดง ผ้าแดง จึงจะหาย”

ชาวบ้านหลักศิลาหลายคนเชื่อว่า เจ้าเฮือนสามคือ ผู้ที่ดูแลรักษาพระธาตุพนม และมีหน้าที่ดูแล ควบคุม รักษาความเจ็บป่วย ให้ข้าโอกาสได้ปฏิบัติตามฮีตคอง และ ประกอบพิธีถวายพิชภาคและเสี้ยค่าหัว และดำรงชีวิตอย่างสงบร่มเย็น

พิธีถวายข้าวพิษภาคและบุญเสียดำหัว

พิธีถวายข้าวพิษภาค ถือเป็นพิธีที่สำคัญที่ข้าโอกาสทุกคนจะต้องถือปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย และเพื่อความเป็นศิริมงคล (ทศพล อาจหาญ, 2542, หน้า72) เป็นประเพณีเฉพาะกลุ่ม ต่อเนื่องมาจากสมัยโบราณข้าวพิษภาค หมายถึง ผลผลิตทางทางการเกษตรที่ได้จากที่ดินของวัดเดิม “นาจังหัน” โดยแยกว่า “ข้าว” หมายถึงข้าวเจ้า ข้าวเหนียว และ “พืช” หมายถึง พืชพันธ์ต่างๆ ผลไม้ ๗ “ภาค” หมายถึง ส่วน รวมแล้ว มีความหมายว่า เป็นผลผลิต ได้แก่ หอม มันแกว กล้วย อ้อย และผลผลิตอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต โดยข้าวเป็นผลผลิตที่สำคัญ และข้าวถือเป็นอาหารหลักของพระภิกษุสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดพระธาตุพนม ส่วนผลผลิตอื่นๆเป็นองค์ประกอบ (สุรชัย ชินบุตร, 2547)“...ข้าวพิษภาค หมายถึง ข้าวสาร ที่นำไปถวายแก่วัดพระธาตุพนม รวมถึง พืชพรรณต่างๆ เรียกรวมว่า ข้าวพิษภาค...” (พระอธิการสัญญา ชิตมาโร, สัมภาษณ์) ข้าวพิษภาค หมายถึง ข้าวจากไร่นานำไปถวายแด่องค์พระธาตุเป็นประจำทุกปี มีหอม กระเทียม มัน พืชต่างๆ ประกอบด้วย (วันทนาрі สุวรรณกลาง, สัมภาษณ์)

สรุปได้ว่า ข้าวพิษภาค หมายถึง ผลผลิตทางทางการเกษตรต่างๆ อาทิ ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว มันแกว กล้วย อ้อย พริก มะเขือ และผลผลิตอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต โดยข้าวเป็นผลผลิตที่สำคัญ และข้าวถือเป็นอาหารหลักของพระภิกษุสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดพระธาตุพนม ส่วนผลผลิตอื่นๆเป็นองค์ประกอบ

2) เครื่องประกอบพิธีกรรม

จากการศึกษาพบเครื่องประกอบพิธีกรรมดังนี้

2.1) ชั้นหมากเบ็ง มีลักษณะเป็นพุ่มใส่เครื่องบูชาทำจากใบตอง มีลักษณะคล้ายกรวยสูง ภายในกรวยจะใส่เครื่องบูชา ชั้น 5 ได้แก่ รูป เทียน หมากพลู ข้าวตอก ดอกไม้ มีการตกแต่งด้วยดอกไม้ต่างๆ อาทิ ดอกดาวเรือง ดอกสามปี ดอกบานไม่รู้โรย ๗ จัดทำ 2 ต้น ถือเป็นตัวแทนของชุมชน มีความหมายว่า เป็นการรวมใจกันของกลุ่มข้าโอกาส เพื่อมาขอขมาและบูชาของค์พระธาตุพนม และวิญญานของกษัตริย์ที่ร่วมกันสร้างพระธาตุพนม เป็นการแสดงถึงความจงรักภักดี อ่อนน้อม เพื่อให้ความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระธาตุพนมช่วยคุ้มครอง ปกป้องรักษาสมาชิกในครอบครัวให้มีความสุข และปลอดภัย รวมทั้งสัตว์เลี้ยง และพืชพันธ์ธัญญาหารให้อุดมสมบูรณ์

2.2) ข้าวเปลือก ข้าวเป็นอาหารหลักของพระภิกษุสงฆ์ เป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต อาจเป็นข้าวเหนียว หรือข้าวเจ้า ข้าวเป็นสัญลักษณ์ของการดำรงอยู่ การมีชีวิต เพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนภายในวัดเพื่อให้ดำรงอยู่และดำเนินชีวิตต่อไป

2.3) ผลไม้ พืชผัก ต่างๆ เป็นสิ่งบริวารของเครื่องถวายพืชภาค ได้แก่ ข้าวโพด มันแกว พริก ต้นหอม มะพร้าว กัลย อ้อย เป็นผลผลิตจากสวน ไร่ ของกลุ่มข้าวโอกาส

2.4) ชั้น 5 ประกอบด้วย ดอกไม้ขาว 5 คู่ และเทียน 5 คู่ หมายถึง ชาติคุณของตนเอง

2.5) เงินตามศรัทธาเป็นเงินที่บริจาคให้กับทางวัด โดยมีพระภิกษุคอยรับ เรียกว่า “เงินเสียค่าหัว” ต้องชำระ ไม่กำหนดจำนวน แล้วแต่ศรัทธา

3) ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

การถวายข้าวพืชภาคและเงินเสียค่าหัวของชาวข้าโอกาสครั้งโบราณกำหนดให้ถวายในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 3 หลังจากเสร็จงานนมัสการพระธาตุพนมประจำปีแล้ว ต่อมาทางวัดพระธาตุพนมวรวิหาร (สมัยพระธรรมปริยัติมุนี เป็นเจ้าอาวาสได้กำหนดให้ชาวข้าโอกาสถวายเงินค่าหัวพร้อมกับถวายข้าวพืชภาคในวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 3) เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านในปัจจุบันส่วนข้าโอกาสในประเทศลาวทุกวันนี้ไม่ได้รับอนุญาตจากทางการลาวให้ถวายเงินค่าหัวและข้าวพืชภาคเหมือนสมัยอดีต

การประกอบพิธีถวายข้าวพืชภาคมี 2 ลักษณะ คือ ประการแรก เป็นการถวายข้าวพืชภาคปกติทั่วไป หลังจากทำไร่ ทำนาเสร็จแล้ว บางหมู่บ้านจะเอาข้าวใหม่มาถวายพระสงฆ์ โดยมีพระสงฆ์ในหมู่บ้านนำพามา ซึ่งไม่ระบุงูเจางงเป็นบุญเดือนสามเท่านั้น เพราะข้าวที่นำมาถวายนั้นจะนำไปประกอบอาหารเลี้ยงเจ้าหน้าที่ ผู้ดูแลพระธาตุพนมส่วนประการที่สองจะนำมาถวายในวันแห่พระอุปัชฌาย์ ในงานบุญเดือนสามทั่วไป (พินิจ ประเคนคชา, สัมภาษณ์)

จากการศึกษาของ ทศพล อาจหาญ (2542) และมาลินี กลางประพันธ์ (2555) มีข้อมูลไปในลักษณะเดียวกันว่า ในงานประเพณีนมัสการพระธาตุพนม ข้าโอกาสที่อพยพไปทำกินที่อื่นจะกลับมาทำพิธี เสียข้าหัวและถวายข้าวพืชภาคตามประเพณีของข้าโอกาสตลอดทั้งเดือน โดยจะเริ่มตั้งแต่ขึ้น 10 ค่ำ เดือน 3 จนถึงแรม 1 ค่ำ เดือน 3 รวม

7 วัน 7 คืน โดยพิธีถวายข้าวพิษ ภาคจะดำเนินไปหลังพิธีการแห่พระอุปัชฌ์ เมื่อพระสงฆ์เสร็จภัตกิจแล้ว เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมฯ เป็นประธานนำชาวบ้านและชาวข้าโอกาสไปทำพิธีอัญเชิญพระอุปัชฌ์จากหน้าน้ำโขง หน้าด่านศุลกากร อำเภอธาตุพนม แห่มาสถิตอยู่ที่หน้าพระประธาน (ด้านหน้าพระธาตุพนม) ครั้นถึง 10:30 น. เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมฯ เป็นประธานนำชาวบ้านข้าโอกาสทำพิธีถวายเงินค่าหัวและข้าวพิษภาค ที่บริเวณลานพระธาตุพนมชั้นในทั้ง 4 ด้านตามลำดับพิธี ดังนี้

1. นมัสการพระรัตนตรัย
2. อัญเชิญเทวดามาร่วมพิธีถวายเงินค่าหัวและข้าวพิษภาค
3. ประธานนำกล่าวคำถวาย ดังนี้

“สุทินนัง วะตะเมทานัง อาสะวักขะยะวะหัง โทตุ ข้าพเจ้าชาวข้าโอกาสพระธาตุพนมทั้งหลาย ขอน้อมถวายเงินค่าหัว พร้อมด้วยพิษภาค แต่องค์พระธาตุพนมตามเยี่ยงบรรพบุรุษที่พาทำมาทุกๆ ปี ขององค์พระธาตุพนมจงรับเงินค่าหัวและพิษภาคของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่ออุทิศให้แก่เทพดาอารักษ์ผู้รักษาองค์พระธาตุพนม ครูอุปัชฌ์ อาจารย์ บรรพบุรุษทั้งหลาย ตลอดจนจรรพสัตว์ทั้งหลาย และเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนานเทอญ”

พื้นที่ของชุมชนข้าโอกาสประกอบพิธีกรรม ดังนี้ (ทศพล อาจหาญ ,2542, หน้า 76-77)

บริเวณทิศตะวันออกขององค์พระธาตุพนม เป็นพื้นที่ของ ชุมชนข้าโอกาส ตำบลพระกลางทุ่ง ตำบลธาตุพนม ตำบลธาตุพนมเหนือ ซึ่งจะจัดเตรียมชั้นหมากเบ็งบายศรี ข้าวพิษภาคต่างๆ

บริเวณทิศใต้ขององค์พระธาตุพนมเป็นพื้นที่ของ ชุมชนข้าโอกาสตำบลน้ำก่ำ ตำบลอุ่มหมี่ และอำเภอหว้านใหญ่ จัดชั้นหมากเบ็งบายศรี 1 ชั้น พร้อมด้วยข้าวพิษภาค

บริเวณทิศตะวันตกเฉียงใต้ขององค์พระธาตุพนม เป็นพื้นที่ของชุมชนข้าโอกาสตำบลนาแก จัดชั้นหมากเบ็งบายศรี 1 ชั้น พร้อมด้วยข้าวพิษภาค

บริเวณทิศตะวันตกขององค์พระธาตุพนม เป็นพื้นที่ของชุมชนข้าโอกาสตำบลฝั่งแดด ตำบลนาหนาด ตำบลนาถ่อน ตำบลบ้านกลาง จัดชั้นหมากเบ็งบายศรี 1 ชั้น พร้อมด้วยข้าวพิษภาค

บริเวณทิศเหนือขององค์พระธาตุพนม เป็นพื้นที่ของชุมชนข้าโอกาสตำบลแสนพัน ตำบลโพนแพง ตำบลคอนนางหงส์ ตำบลกุดฉิม และอำเภอเรณูนคร จัดชั้นหมาก

เบ็งบายศรี 1 ชั้น พร้อมด้วยข้าวพืชภาค

จากการสนทนากลุ่ม ชุมชนข้าโอกาสบ้านหลักศิลา กล่าวถึงฮึดคองของข้าโอกาสดังนี้

ข้อที่ 1 ข้าโอกาสจะต้องให้การอุปถัมภ์จากพระภิกษุสงฆ์ สามเณร เมื่ออาพาธเจ็บป่วย และถวายภัตตาหาร บิณฑบาต จตุปัจจัยตามสมควร

ข้อที่ 2 ข้าโอกาสจะต้องทำนุบำรุงรักษาบูรณะซ่อมแซมองค์พระธาตุพนมให้ดูสะอาดเรียบร้อยและเผยแพร่สืบทอดศาสนาพุทธต่อไป

ข้อที่ 3 วันศีล วันพระ ข้าโอกาสจะต้อง จำศีล ภาวนา ถือศีล 5 ศีล 8 นำดอกไม้ธูปเทียน บูชาพระธาตุพนม

ข้อที่ 4 ไม่พูดเท็จ หลอกลวง พูดคำหยาบ ในบริเวณวัดพระธาตุพนม

ข้อที่ 5 ไม่เล่นการพนัน หรือการแสดงที่เป็นสิ่งลามกอนาจาร ผิดจารีตประเพณีในบริเวณวัด

ข้อที่ 6 ไม่เสพสุรา ของมีเนมาอันเป็นเหตุให้เสียสติ ส่งเสียงอึกที่กรบกรวน พระภิกษุสงฆ์ และผู้แสวงบุญ ในวัด

ข้อที่ 7 ข้าโอกาสจะต้องแต่งตัวที่เหมาะสม สุภาพเรียบร้อย เข้ามาในบริเวณวัด

ข้อที่ 8 ข้าโอกาสจะต้องไม่กระทำการใดๆในบริเวณวัดอันเป็นการหาผลประโยชน์ส่วนตัว

ข้อที่ 9 ข้าโอกาสทำพิธีกรรมเพื่อบอกกล่าวพระธาตุพนมให้จัด ชั้น 5 ของหวน พานบายศรี ดอกไม้ ธูปเทียน มาถวายเป็นเครื่องสักการบูชา

การเปลี่ยนแปลงประเพณีถวายข้าวพืชภาคและบุญเสียค่าหัวในปัจจุบัน

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ความเชื่อ ที่หลากหลาย ส่งผลให้กลุ่มข้าโอกาสพระธาตุพนมมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน รวมทั้งผู้คนจากทุกสารทิศ เข้ามากราบไหว้นมัสการพระธาตุพนมซึ่งพบการเปลี่ยนแปลงได้ดังนี้

1) ความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค แม้ว่าความเชื่อพญานาคเป็นความเชื่อดั้งเดิมของผู้คนในภูมิภาคนี้ แต่ไม่ปรากฏเด่นชัดในบริเวณพื้นที่พระธาตุพนม ชุมชนข้าโอกาสไม่ได้ให้ความสำคัญมากนัก แต่ในปัจจุบัน ความเชื่อพญานาคมีความคึกคัก โดยวัดพระธาตุพนม มีการจัดงานวันสัตนาคารำลึก ในแรม 5 ค่ำ เดือน 11 ปรากฏพบร่างทรง

พญานาคจากหลายที่มาร่วมชุมนุมกันจัดงานยิ่งใหญ่ ซึ่ง ข้าโอกาสบางคน ได้เข้าร่วมในพิธีกรรม และเชื่อว่า มี “องค์” มารักษาหลายคน (วันทวารี สุวรรณกลาง, สัมภาษณ์)

2) งานนมัสการพระธาตุพนม ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำในเดือน 3 ของทุกปี จัดเป็นเวลา 7 วัน 7 คืน มีการแห่ชบวนพระอุปัศตู เข้ามารักษาในงาน ขึ้น 8 คำ เดือน 3 ส่งผลให้พิธีถวายข้าวพืษภาคและบุญเสียดำหัว มีความสำคัญน้อยลง แต่ชาวบ้านในหมู่บ้านข้าโอกาส เทศบาลตำบลธาตุพนม ตำบลน้ำก่ำ ตำบลพระกลางทุ่ง ตำบลหลักศิลา ยังคงยึดถือวันขึ้น 8 คำ เดือน 3 มาร่วมในพิธีกรรมและนำสิ่งของมาประกอบพิธีกรรม ตามที่เคยปฏิบัติมา (วันทวารี สุวรรณกลาง, สัมภาษณ์)

3) ข้าโอกาสบางคน ต้องเดินทางไปทำงานต่างจังหวัด ไม่สามารถมาร่วมในวันพิธีได้ตามกำหนด จึงมีการทยอยมาเสียดำหัวตามโอกาส เวลา ซึ่งมักจะเสียเป็นเงิน แทนเครื่องประกอบพิธีกรรมเดิม ทำให้เครื่องพิธีบางอย่าง บางชุมชนหลงลืมไปบ้างแล้ว

4) “ลูกพระธาตุ” เป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นในพระธาตุพนม มี 2 กรณี คือ

4.1) พ่อแม่ ที่มีบุตรยาก ได้มาบวชบวชศาลกล่าว แก่องค์พระธาตุพนม เมื่อได้บุตร ธิตา ตามต้องการ จะถือว่า คนนั้น เป็น “ลูกพระธาตุ” (เด่นชัย ไตรระถา, สัมภาษณ์)

4.2) ผู้ศรัทธาได้มากราบไหว้องค์พระธาตุพนม และได้เวียนเทียน ต่อเนื่องในบุญเดือน 3 เป็นเวลา 7 ปี จะถือว่าเป็น ลูกพระธาตุ (อร่ามจิต ชินช่าง, สัมภาษณ์)

4.3) ผู้ศรัทธาที่เดินทางมากกราบไว้สักการบูชาพระธาตุพนม เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ได้ขอถวายตัวเป็นลูกพระธาตุและให้สัจจปฏิญาณว่าจะมาสักการะทุกปี (สุพจน์ ผิวคำ, สัมภาษณ์)

3. แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูพิธีกรรมถวายข้าวพืษภาคและบุญเสียดำหัว

จากการศึกษาชุมชนข้าโอกาสบ้านหลักศิลา ได้ขอเสนอแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟู ดังนี้

1. การค้นคว้าวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล

การค้นคว้าวิจัย เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างมีระเบียบแบบแผน เป็นข้อเท็จจริง หรือความรู้ อันเกิดจากการรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการค้นคว้าที่เป็นระบบอย่างมีเหตุผล และสามารถอ้างอิงข้อมูลได้ โดยชุมชนได้เล็งเห็นศักยภาพของมหาวิทยาลัยนครพนม จะเป็นหน่วยงานหลักในการสืบค้น ข้อมูลต่างๆ อาทิ ขั้นตอน กระบวนการ

อุปกรณ์ต่างๆที่เกี่ยวกับพิธีถวายข้าวพืษภาคและบุญเสีค่าหัว ซึ่ง ชุมชนยินดีให้ความร่วมมือ ทั้งข้อมูลพื้นฐาน ความเป็นมาของชุมชน ความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ และการค้นคว้าจากเอกสารงานวิจัย เอกสารวิชาการต่างๆ รวบรวมข้อมูลวิชาการอย่างชัดเจนประกอบ การอ้างอิงและสามารถนำเสนอข้อมูลทางวิชาการได้อย่างถูกต้อง

2. การอนุรักษ์โยคโดยการปลูกจิตสำนึกคนในท้องถิ่นให้ตระหนักถึงคุณค่า การอนุรักษ์โยคโดยการปลูกจิตสำนึกคนในท้องถิ่นให้ตระหนักถึงคุณค่า เริ่มจากผู้นำทาง วัฒนธรรม ปราชญ์ท้องถิ่น ได้ให้ข้อมูลถึงความสำคัญของพิธีถวายข้าวพืษภาคและบุญเสีค่าหัว และความเป็นมาของกลุ่มข้าโกลาสบ้านหลักศิลาในฐานะผู้สืบทอด กลุ่มผู้รักษา พระธาตุพนม ที่ได้รับการแต่งตั้งจากกษัตริย์ล้านช้างในอดีตมายาวนาน ถือเป็นหน้าที่ สำคัญและได้รับพระราชโองการที่สำคัญ ควรปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ และการ ประชุมลงความเห็นให้ เจ้าอาวาสวัดมรุกขาราม ปราชญ์ท้องถิ่น เป็นหลักในการปลูกจิต สำนึกให้ตระหนักถึงคุณค่า

3. การฟื้นฟู โดยการจัดสร้างองค์ความรู้

การฟื้นฟู โดยการจัดสร้างองค์ความรู้ เป็นการนำผลการค้นคว้าวิจัย มา ปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปธรรม เมื่อมีข้อมูลที่เหมาะสมถูกต้อง ชุมชน ทุกภาคส่วน ทั้งผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา ปราชญ์ท้องถิ่น จัดฟื้นฟู โดยเริ่มจากการจัดสร้างเครื่องบูชา สำหรับใน พิธีกรรม ให้มีรูปแบบที่คล้ายกับข้อมูลที่ดั้งเดิมที่สุด และนำมาฝึกฝน อบรมให้กับประชาชน ในชุมชน จัดทำให้เกิดความชำนาญ อาจให้จัดสร้างในงานบุญประเพณีของชุมชนด้วย อาทิ บุญผะเหวด บุญกองข้าว บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา ให้จัดทำ “หมากเบ็ง” และต้น เฝิงต้นเทียน มาถวาย และประดับในพิธี ทั้งนี้ เพื่อเป็นการนำเสนอและให้แสดงข้อมูลของ เครื่องบูชาในพิธีถวายข้าวพืษภาค และในบุญเดือนสาม ชาวบ้านในชุมชนจะร่วมกันจัดทำ เครื่องบูชา ในพิธีถวายข้าวพืษภาคและเสีค่าหัว และจะทำทุกปีต่อไป

4. การพัฒนา ริเริ่มสร้างสรรค์

การพัฒนา ริเริ่มสร้างสรรค์ เป็นความเห็นของการประชุมว่า วัสดุ อุปกรณ์บางอย่างที่ใช้จัดทำเครื่องบูชาและถวายข้าวพืษภาคนั้น ต้องมีการปรับเปลี่ยนบาง อย่างเพื่อให้เกิดความสวยงาม และทันสมัย แต่ยังคงรูปแบบเดิมไว้ รวมทั้งการออกแบบ การแต่งกาย ขบวน ขั้นตอน ให้เหมาะสม ทันสมัยในแนวอนุรักษ์ เพื่อเป็นแบบอย่างให้กับ ชุมชนข้าโกลาสอื่นด้วย และมอบให้กับ อุบาสิกา ผู้อาวุโสหญิง ร่วมกับ ครู อาจารย์ โรงเรียนมรุกขาราม เป็นแกนนำในการออกแบบดังกล่าว

5. การถ่ายทอด จัดทำหลักสูตร

การถ่ายทอด จัดทำหลักสูตร เป็นแนวทางการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน เพราะเป็นการสืบทอดเจตนารมณ์ ที่มีรูปแบบ อาจจัดทำในลักษณะโครงการ หรือ หลักสูตรท้องถิ่น สำหรับโรงเรียนพระกลางทุ่ง ในช่วงโม่งลดเวลาเรียน เพิ่มเวลารู้ และในส่วนมหาวิทยาลัย นครพนม จัดทำหลักสูตรระยะสั้น ให้ นักศึกษา และผู้ที่สนใจเข้าศึกษา ซึ่งการถ่ายทอด และจัดทำหลักสูตร จะสามารถเข้าถึง ถ่ายทอดให้กับกลุ่มเยาวชนในระบบโรงเรียน ได้ อย่งดี ตรงตามวัตถุประสงค์

6. การส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดการสร้างเครือข่าย

นอกจากชุมชนข้าโอกาสบ้านหลักศิลา ต.พระกลางทุ่ง อ.ธาตุพนม จ.นครพนม แล้ว พบว่า มีชุมชนข้าโอกาสต่างๆ ในบริเวณใกล้เคียง อาทิ ชุมชนข้าโอกาสบ้านพระกลางทุ่ง ชุมชนข้าโอกาสบ้านพระกลางท่า ชุมชนข้าโอกาสบ้านป่งฮี ชุมชนข้าโอกาสบ้านธาตุน้อยศรีบุญเรือง ชุมชนข้าโอกาสบ้านน้ำก่ำ ชุมชนข้าโอกาสบ้านธาตุพนม เหนือ ชุมชนข้าโอกาสบ้านธาตุพนมใต้ จึงน่าจะมีการสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้การปฏิบัติในพิธีกรรม เพื่อให้เกิดความสวยงาม และรักษามรดกภูมิปัญญาของชุมชนสืบทอดต่อไปอย่างยั่งยืน โดยให้ ผู้นำชุมชน เป็นแกนนำในการดำเนินการส่งเสริมและสร้างเครือข่ายกับชุมชนอื่น

7. การเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน

การเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน เป็นการสืบทอดและเรียนรู้ขั้นตอน วัสดุอุปกรณ์ ของพิธีกรรม โดยการชักชวนให้ชาวบ้านในชุมชนมาเรียนรู้และจัดทำเครื่องบูชา ให้มีจำนวนผู้รู้ ปราชญ์ท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น เพื่อทดแทน ปราชญ์ท้องถิ่นอาวุโส ที่มีอายุมาก ซึ่งจะทำให้การอนุรักษ์วัฒนธรรมสืบทอดได้อย่างยั่งยืน

8. การมีส่วนร่วมของชุมชนและการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ

การมีส่วนร่วมของชุมชน และการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ เป็นกิจกรรมสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟู เพราะเมื่อทุกคนเห็นความสำคัญแล้ว จะทำให้เกิดกิจกรรมและสามารถดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย โดยการมีส่วนร่วมในการเข้าร่วมกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประเมินผล และให้ความสำคัญกับทุกคน เท่าเทียมกับ ในส่วนของการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ อาทิ องค์การบริหารส่วนตำบลพระกลางทุ่ง เพื่อเป็นการแสดงความจำนง อาจได้รับงบประมาณมาสนับสนุนงานกิจกรรม เทศบาลตำบลธาตุพนม หน่วยงานเอกชนต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกในพิธีกรรม

6. สรุปผลการวิจัย

ชุมชนข้าโอกาสพระธาตุพนม มีพัฒนาการด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมมายาวนาน มีความเชื่อว่าเป็นลูกหลานของบรรพบุรุษข้าโอกาสที่ได้รับพระราชโองการจากกษัตริย์ล้านช้าง ที่เชื่อมโยงกับตำนาน อูรังคราตุ ที่ถวายเป็นข้าโอกาสรักษาพระธาตุพนม ถือเป็นหน้าที่สำคัญ และได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น แม้ว่า ในปัจจุบัน ผู้คนที่เรียกตนเองว่าข้าโอกาสจะได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปตามการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม แต่ยังคงยึดถือสืบทอด ความเชื่อ ฮีตคองข้าโอกาส และประกอบพิธีถวายข้าวพืชมภาคและเสียค่าหัวเป็นประจำทุกปี ชุมชนข้าโอกาสบ้านหลักศิลา มีประวัติความเป็นมาจากการย้ายถิ่นฐานของบรรพบุรุษข้าโอกาสพระธาตุพนมมาตั้งถิ่นฐานในชุมชนและตั้งบ้านชื่อบ้านหลักศิลา ตามการพบ “หินศิลา” ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดศิลามงคล เมื่อเกิดชุมชนข้าโอกาสบ้านหลักศิลาแล้ว ยังคงปฏิบัติและยึดถือฮีตคอง พิธีถวายข้าวพืชมภาคและเสียค่าหัว และสืบทอดให้กับลูกหลานข้าโอกาส ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

จากภาวะการณ์การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ส่งผลให้ชุมชนข้าโอกาสประกอบพิธีกรรมและปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย เช่น การเสียค่าหัวในจำนวนที่มากขึ้น ตามฐานะทางเศรษฐกิจ ข้าโอกาสเดิมนั้นจะดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน แต่ในปัจจุบัน ข้าโอกาสหลายคนได้เดินทางไปทำงานต่างจังหวัด ส่งผลให้เสียค่าหัวไม่ตรงตามกำหนดการพิธี ซึ่งสามารถมาเสียค่าหัวในเวลาใดก็ได้ใน 1 ปี นอกจากนั้น ผู้คนที่มีความศรัทธาต่อองค์พระธาตุพนมได้เดินทางมานมัสการองค์พระธาตุพนม จึงอยากเสียค่าหัวให้กับองค์พระธาตุเช่นเดียวกับข้าโอกาส เกิดคติความเชื่อแบบใหม่ๆ เกิดขึ้น อาทิ ลูกพระธาตุ ซึ่งเกิดจากการมาบนบานขอลูกของคนที่มิลูกยาก และสำหรับคนที่มาเวียนเทียนรอบองค์พระธาตุต่อเนื่อง เป็นเวลา 7 ปี จะเป็นลูกพระธาตุพนม

แนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟู มีแนวทาง คือ การค้นคว้าวิจัย ปลูกจิตสำนึก ฟื้นฟูสร้างองค์ความรู้ พัฒนา ถ่ายทอด สร้างเครือข่าย เสริมสร้างศักยภาพปราชญ์ท้องถิ่น และการร่วมมือกันทุกภาคส่วน อาทิ องค์การบริหารส่วนตำบลพระกลางทุ่ง มหาวิทยาลัยนครพนม วัดมรุกขาราม โรงเรียนบ้านหลักศิลา กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ท้องถิ่น มัคทายกวัด อุบาสก อุบาสิกา เยาวชน ได้ร่วมมือกันขับเคลื่อนให้เกิดเป็นรูปธรรม

7. การอภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษา สอดคล้องกับการศึกษาของ สุรัชชัย ชินบุตร (2556) การศึกษาของ ทศพล อาจหาญ (2535) การศึกษาของ สุทธิดา ต้นเลิศ การศึกษาของ มาลินี กลางประพันธ์ (2555) การศึกษาของ อุทัย ภัทรสุข (2554) ซึ่งศึกษาประเพณี คติความเชื่อของชุมชนข้าโอกาสพระธาตุพนม สิ่งที่น่าสนใจแตกต่างจากการศึกษาที่ผ่านมา คือ การเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพืชธัญญาหารพืชภาคและบุญเสียดำหัว ซึ่งได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วน อาทิ องค์การบริหารส่วนตำบลพระกลางทุ่ง มหาวิทยาลัยนครพนม วัดมรุกษาราม โรงเรียนบ้านหลักศิลา กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประชาชนท้องถิ่น มัคทายกวัดอุบาสก อุบาสิกา เยาวชน ได้ร่วมมือกันขับเคลื่อนให้เกิดเป็นรูปธรรม

การอนุรักษ์และฟื้นฟูพืชธัญญาหารพืชภาคและเสียดำหัว มีแนวทางที่ทันสมัย สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปรีดา พูลสิน (2555) เรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัส งานวิจัยของ ปวีณา งามประสาทม (2557) เรื่อง แนวทางการฟื้นฟูประเพณีตานตอดและการศึกษาของ มยุรี ถาวรพัฒน์ (2557) เรื่อง การอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ เลอเออะ (ละว้า) บ้านป่าแป๋ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอนซึ่งการศึกษาครั้งนี้ มีความแตกต่างไปในรายละเอียดในการขับเคลื่อนแนวทางการอนุรักษ์ เพราะมีบริบทที่แตกต่างกัน และมีข้อควรคำนึงว่า ประเพณีวัฒนธรรมในวัดพระธาตุพนมมีลักษณะเป็นพลวัตร มีการปรับเปลี่ยนเปลี่ยนแปลงและหลากหลายคติความเชื่อ ซึ่งช่วยสนับสนุนแนวคิดของเขตสะสมทางวัฒนธรรม ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ในสมัยโบราณที่ว่า บริเวณพระธาตุพนม เป็นสี่แยกอินโดจีน เป็นเขตสะสมทางวัฒนธรรมที่มีชีวิตชีวิต ซึ่งจะส่งผลให้ผู้คนเป็นคนดี มีศีลธรรม และดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุขมีข้อเสนอแนะดังนี้

8. ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ ความเชื่อและพิธีกรรมท้องถิ่นของชุมชนข้าโอกาสวัดพระธาตุพนม
2. ควรมีการศึกษาวิจัยชุมชนข้าโอกาสอื่น ๆ

เอกสารอ้างอิง

- ทศพล อาจหาญ. (2542). **ข้าโอกาสพระธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม**.
มหาสารคาม : วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ธวัช ปุณโณทก. (2530). **จารึกสมัยไทย-ลาว**. กรุงเทพฯ : อักษรกิจ.
- ปรีดา พูลสิน. (2555). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม:
กรณีศึกษาชุมชนวัดโสมนัส. **วารสารวิจัยและพัฒนา**.4(1),60-66.
- ปวีณา งามประภาส. (2557). แนวทางการฟื้นฟูประเพณีตานตอด. **วารสารศรีนครินทร์
วิโรฒวิจัย. และพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)**,6 (11),100-
107.
- พระเทพรัตนโมลี. **ประวัติย่อพระธาตุพนม**. กรุงเทพฯ : เทพรัตนการพิมพ์, 2537.
- พระธรรมราชานุวัตร (แก้วอุทุมมาลา). (2551). **อรัญคณิทานตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร
พิมพ์ครั้งที่ 11)**. กรุงเทพฯ : นีลนารการพิมพ์.
- พิเชฐ สายพันธ์. (2542) “ผีเจ้าเฮือน 3 พระองค์ : พิธีกรรมสืบทอดกลุ่มข้าโอกาสธาตุพนม”.
จตุสารไทยคดีศึกษา. 15 (2), 42-48.
- มยุรี ถาวรพัฒน์ (2557). การอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา
กลุ่มชาติพันธุ์
- เลอเวอะ (ละว้า) บ้านป่าแป๋ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน. **วารสารกระแสวัฒนธรรม**,
15(28), 59-66.
- มาลินี กลางประพันธ์. (2554). **เครือข่ายทางสังคมข้าโอกาสพระธาตุพนมในชุมชนสอง
ฝั่งโขง**. มหาสารคาม : วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม.
- สุรัชย์ ชินบุตร. (2556). สัญลักษณ์ข้าโอกาสพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ในพิธีถวาย
ข้าวพืชภาคและเสียด่างหัว. **วารสารไทยศึกษา**, 9(2), 161-189.
- สุธิดา ตันเลิศ. (2558). ข้าโอกาสพระธาตุพนมสองฝั่งโขงกับการปรับมโนทัศน์ทาง
ประวัติศาสตร์. **วารสารภาษาและวัฒนธรรม**, 34(1), 29-60.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2550). **ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น**.
พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สัมภาษณ์บุคคล

จันทร์ สุโข. (2560, มิถุนายน 4). 17 หมู่ 10 ตำบลพระกลางทุ่ง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม. สัมภาษณ์.

ณรงค์ ชินวร. (2560, มิถุนายน 4). 105 หมู่ 10 ตำบลพระกลางทุ่ง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม.

สัมภาษณ์.

เด่นชัย ไตรยะธา. (2560, กรกฎาคม 5). ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดนครพนม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม. สัมภาษณ์.

พระอธิการสัญญา ชิตมาโร. (2560, มิถุนายน 25). เจ้าอาวาสวัดมรุกษารามตำบลพระกลางทุ่ง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม. สัมภาษณ์.

พินิจ ประเคนคะชา. (2560, มิถุนายน 25). รองนายกเทศมนตรีตำบลธาตุพนม ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม. สัมภาษณ์.

วันทนารี สุวรรณกลาง. (2560, มิถุนายน 25). รองคณบดีวิทยาลัยธาตุพนม มหาวิทยาลัยนครพนม ตำบลธาตุพนม จังหวัดนครพนม. สัมภาษณ์.

สุพจน์ ผิวดำ.(ผู้ให้สัมภาษณ์).(2560,กรกฎาคม9).ปลัดอำเภอธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม.

สัมภาษณ์.

อร่ามจิต ชินช่าง. (2560, กรกฎาคม 5). ผู้ทรงคุณวุฒิ สภาวัฒนธรรมจังหวัดนครพนม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม. สัมภาษณ์.